

Er is wél een alternatief

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Hans Rodenburg,
Noortje Thijssen &
Koen Bruning (red.)

Er is wél een alternatief

Postkapitalisme – een einde aan
de roofbouw op aarde en mens

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6447 1

© 2023 Hans Rodenburg, Noortje Thijssen & Koen Bruning (red.)

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagillustratie © CatMadePattern / creativemarket.com

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Voorwoord 9

ABEL VAN GIJLSWIJK

Inleiding – Gewoon beginnen met lopen 15

HANS RODENBURG EN SENNA MAATOUG

PORTRET

Ahmed Abdillahi. Postbezorger in de Tweebosbuurt 29

KOEN BRUNING

1 Buurteconomie – De economie in onze handen 35

SOPHIE BLOEMEN EN THOMAS DE GROOT

2 Wonen – De basis voor een vrij leven 48

MELISSA KOUTOUZIS

3 Zorg – Zorg voor ons allemaal 62

EVELIEN TONKENS

4 Onderwijs – Doorbreek het diplomakapitalisme 75

LOUISE ELFFERS

5 Mobiliteit – De toekomst is nabij 89

DAAN ZANDBELT

- 6 Vrije tijd – Strijd om de tijd 102
KOEN HAEGENS
- PORTRET
Anoniem. Omwonende van Tata Steel 117
KOEN BRUNING
- 7 Bedrijven – Iedereen CEO 121
SJORS ROETERS
- 8 Energie – Grip op onze energie 136
LAVINIA STEINFORT
- 9 Geld – Lang leve het polykapitalisme! 151
RENS VAN TILBURG
- 10 Verdeling – Belonen wie bijdraagt 165
VERA VRIJMOETH EN HENDRIK NOTEN
- PORTRET
Nadine. Vrijwilliger in overstromingsgebied Trooz 177
KOEN BRUNING
- 11 Natuur – Naar een verbindend natuurbehoud 182
BRAM BÜSCHER EN ESTHER TURNHOUT
- 12 Voedsel – Goed eten is klassenstrijd 196
SHIVANT JHAGROE
- 13 Spullen – Een fijner leven met genoeg 211
BABETTE PORCELIJN EN ELISAH PALS
- 14 Handel – Handel om wel te zijn 225
DANIËLLE HIRSCH EN JORIS THIJSSSEN

PORTRET

Kristie Rongen. Gedupeerde van het toeslagenschandaal 239

KOEN BRUNING

15 Ambtenarij – De denkende overheid 243

MERIJN OUDENAMPSEN, SAM DE MUIJNCK, BRAM MELLINK

EN JORIS TIELEMAN

16 Journalistiek – Meer macht voor de makers 259

CLARICE GARGARD

17 Vertegenwoordiging – Iedere stem telt 273

MARTIJN VISSER EN AFKE GROEN

18 Technologie – Tegen automatisering 287

MIRIAM RASCH

19 Kunst – Zonder verbeelding geen alternatief 299

ZIPPORA ELDERS

Nawoord – Dapper vooroplopen 315

NOORTJE THIJSSSEN EN TIM 'S JONGERS

Dankwoord 321

Noten 323

Over de auteurs 339

Voorwoord

ABEL VAN GIJLSWIJK

Niet zelden sta ik na afloop van een punkshow doordrenkt van het zweet T-shirts te verkopen wanneer ik de onmogelijke vraag krijg: 'Maar wat is dan het alternatief?' Vaak impliceert de 'maar' in die zin dat ik er zelf de woorden 'allemaal leuk en aardig' voor mag plakken. Hang Youth, de punkband waarin ik zing, heeft kritiek op het systeem, maar dat is niet genoeg. Algemene kennis schrijft voor dat je dan ook een hapklaar alternatief moet hebben.

Als ik in een jolige bui ben antwoord ik: 'Een alternatief waarvoor precies?' Dan is het antwoord soms 'het systeem' maar meestal 'kapitalisme', want dat komt voor de Hang Youth-concertgangers op hetzelfde neer, en dan vraag ik: 'Wat is dat dan, kapitalisme?' Een systeem, dus? Wat is dat? Wat voor systeem precies? Een economisch systeem? Besturingssysteem? Geluidssysteem? Van Dale zegt maatschappelijk stelsel, www.encyclo.nl indexeert de definities van allemaal andere sites en geeft maar liefst tien verschillende definities van kapitalisme. Hoe voer je in vredesnaam een gesprek over een alternatief als je onderling nog helemaal niet hebt besloten wat er vervangen moet worden?

Uit de uiteenlopende manieren waarop ze op mijn tegenvragen reageren, maak ik op dat onze concertgangers ook geen eenduidige definitie van het woord kapitalisme hanteren. Zo lijken alle witte babyboomers in Metallica-shirts kapitalisme unaniem te definiëren als het tegenovergestelde van stalinistisch communisme. Soms zijn er verbeten GroenLinks-deelraadsleden die kapitalisme zien als een soort

kwaadaardig monster dat de kasteelmuren van hun nationalistische parlementaire democratie bestormt. Ook zitten er altijd mensen tussen die kapitalisme lijken te definiëren als ‘iets maken en dan verkopen’. Die mensen delen me dat maar al te graag mede in de vorm van een opmerking over de hypocrisie van een antikapitalist die T-shirts staat te verkopen.

Toch ben ik blij dat de vraag gesteld wordt, en het is wat mij betreft een godswonder dat alle Hang Youth-concertgangers überhaupt akkoord zijn met onze conclusie dat ‘het systeem’ kapitalisme heet. Dat is namelijk geenszins een gegeven. Jesse Klaver heeft bijvoorbeeld een boek geschreven waarin hij het ‘economisme’ de schuld geeft van alle misère, waarbij hij het woord kapitalisme angstvallig vermijdt, en precies hetzelfde gebeurt aan de andere kant van het politieke spectrum. Daar zijn zelfbenoemde wappies ook ontevreden met het systeem, maar neemt niemand het woord kapitalisme in de mond, hoewel hun centrale premisse toch echt draait om complotten van grote kwade bedrijven en extreem rijke mensen.

We zijn er dus niet over uit wat ‘kapitalisme’ precies is, en al helemaal niet dat dat is hoe we ‘het systeem’ noemen. Toch lijkt er wel degelijk consensus te zijn over dat er een ‘het systeem’ bestaat dat aan vervanging toe is. Maatschappelijke onvrede, radicalisering, burgerlijke ongehoorzaamheid en massaprotesten zijn aan beide kanten van het politieke spectrum schering en inslag. Ik vind het belangrijk om dat te erkennen: dat de grond voor verandering wel degelijk erg vruchtbaar is. Het gebrek aan verandering ligt niet aan een gebrek aan animo. Want hoe je het ook wil noemen, als je even uitzoomt is het moeilijk om je voor te stellen dat gele hesjes en klimaatactivisten tegen verschillende systemen vechten. Sterker nog, dat kan eigenlijk helemaal niet. Ze ervaren hoogstens andere symptomen van hetzelfde systeem.

Systemen zijn van nature abstract en complex. Hoe en waarom een systeem werkt is erg ingewikkeld om te begrijpen. Alsof dat nog niet genoeg is, dicteert een belangrijke wet in de systeemleer ook nog eens dat wanneer een systeem complexer wordt, het niet alleen automatisch instabieler wordt, maar ook makkelijker te corrumperen, waardoor mensen er misbruik van kunnen maken. Met het kapitalisme gebeurt dat momenteel volop. Dat is een groot probleem, want de inzet is hoog.

We hebben het hier namelijk niet over zomaar een systeem, we hebben het over h t systeem.

Het goede nieuws is dat er w l consensus is over de definitie van ‘systeem’. Een systeem is de samenhang tussen verschillende onderdelen die samen een geheel vormen. Wij dus, in dit geval, met zijn allen. Het systeem is de samenhang tussen ons. Dat vind ik persoonlijk een prettige manier om erover na te denken. Niet alleen is het positief, het is ook abstract en geeft daarmee een hint naar een richting waarin we naar een alternatief zouden kunnen zoeken.

Zo bekeken wordt duidelijk dat het alternatief geen kwestie kan zijn van wat gedraai aan de knoppen van een bestaand ding. Wetswijzigingetje hier, wat afval scheiden daar, en klaar is Kees. Nee. We mogen het alternatief daarom niet overlaten aan de politiek of het bedrijfsleven, want dat zijn juist de dingen waar een alternatief voor moet komen. Om vergelijkbare redenen wordt het alternatief niet uitgezonden op tv en ook niet onthuld door een bezwete punkzanger die T-shirts verkoopt.

Niet alleen onze instituties komen zo echter in een penibele positie, wij allemaal. Want als het systeem de samenhang tussen ons is, zijn wij allemaal medeplichtig aan de totstandkoming daarvan. Wat is immers gebrek aan samenhang als niet een vorm van samenhang. Een alternatief vinden lijkt zo steeds meer een onoplosbare puzzel, die bol staat van de paradoxen.

Gelukkig zijn paradoxen volgens hoogleraar cognitieve wetenschappen Douglas Hofstadter helemaal geen probleem. In zijn boek *Gödel, Escher, Bach – een deepdive in de systemen waarmee wij chocola van het leven proberen te maken* – omschrijft hij paradoxen als symptomen van de limieten van een systeem. Als je paradoxen tegenkomt, ben je gearriveerd aan de rand. De laatste groef die op een oneindige loop gaat aan het einde van een elpee. Dat is fijn, want het zijn juist de grenzen waaraan je de vorm van een ding kunt herkennen. In de vrij letterlijke zin definiëren de limieten van ons systeem zo ook de samenhang tussen ons. Ze leggen bloot in welke ruimte wij met elkaar bewegen.

Dat zie je ook duidelijk terug in de portretten die in dit boek zijn opgenomen. Allemaal zijn het manifestaties van de grenzen van ons

systeem. Het portret van Kristie Rongen, die slachtoffer werd van het toeslagenschandaal, bewijst bijvoorbeeld hoe een overheid zich totaal klem draait als ze vooral werkt volgens het kapitalistische mantra dat alle mensen egoïstische wezens zijn. Of neem de duidelijkste manifestatie van een grens: het portret van Nadine, vrijwilliger in Vlaanderen, waar mensen totaal werden overvallen door overstromingen die in feite weinig meer waren dan een *hard no* van de natuur in reactie op onze klimaatdestructie.

De vraag blijft wel wat we doen met alle grenzen waar we tegenaan lopen. Je hoort weleens iets over een cultuur waarin ze honderd woorden hebben voor lucht, of voor zeehond of zo, implicerend dat er in die cultuur onderscheid wordt gemaakt tussen de vele verschillende manieren waarop zoiets zich aan ons kan presenteren. Voor iemand die zo'n taal niet spreekt, zijn die nuances vaak dusdanig minder vanzelfsprekend dat ze net zo goed niet zouden kunnen bestaan. Aan de hand daarvan kun je je misschien voorstellen hoe het werkt als er in de taal die je spreekt ergens helemaal geen woord voor is.

Woorden zijn symbolen, en symbolen zijn de bouwstenen van onze verhalen. Taal, hier bedoeld in de breedste zin van het woord, dicteert de logica in die verhalen. Taal is de samenhang tussen de woorden die samen het verhaal vormen. Zoals alle systemen werkt ook taal per definitie beperkend, en aangezien wij de wereld ervaren aan de hand van verhalen, zijn de beperkingen van taal de beperkingen van onze realiteit.

Kapitalisme werkt als taal, een absolute taal. Absoluut in de zin dat het geen ideeën of woorden buiten zijn eigen systeem tolereert en dat met geweld handhaaft. Zo dicteert het kapitalisme welke verhalen wel en niet verteld kunnen worden. Het is daarom geen toeval dat er binnen het kapitalisme geen eenduidige definitie is van kapitalisme, en er dus niet te praten valt over wat het eigenlijk is: een taboe. Eigenlijk een beetje hoe mensen in een sekte onderling over hun sekte praten alsof het geen sekte is, maar dan alsof de meerderheid van alle mensen op de planeet bij die sekte zou horen en er geen woord bestond voor sekte.

Dat maakt denken over een alternatief dus onmogelijk. De discussie is bij voorbaat gesaboteerd. Dat is hoe het kapitalisme overleeft, als een monster van Frankenstein dat door ons tot leven is gewekt, maar

dat we niet langer in bedwang hebben. Zolang we dat feit niet kunnen accepteren, blijft de discussie onmogelijk. De enige eerste stap die we kunnen zetten in de richting van een alternatief, is accepteren dat zowel de discussie als het alternatief zich hoe dan ook niet binnen onze huidige systemen bevindt. Ik wil niemand bang maken, maar ik vermoed dat het alternatief zich niet eens binnen onze realiteit bevindt.

Wat dat laatste precies betekent weet ik niet, ik ben immers ook maar een bezwete zanger die T-shirts verkoopt. Wat mij betreft betekent het in ieder geval niet per se dat we halsoverkop een andere taal moeten bedenken. Het gevaar is dan dat je van het ene 'isme' in het andere valt, precies waar die babyboomers in die Metallica-shirts zo bang voor zijn. Misschien moeten we wel op zoek naar een minder absoluut systeem, of zelfs een systeem dat niet werkt volgens de regels van taal. In die zin is er hoop te putten uit alle voorstellen die de auteurs van dit boek doen: gewoon het goede in onze samenleving verder uitbouwen. Om steeds meer niet-kapitalistische activiteiten als een wig in het systeem te rammen tot het breekt. Maar ik sluit ook niet uit dat we het systeem alleen kunnen breken door alle samenhang los te laten en onszelf volledig over te geven aan de chaos. Wat ik in ieder geval wel weet, is dat we het linksom of rechtsom samen moeten doen. Niet alleen omdat we daar goed in zijn, maar omdat ik vrees dat we niet anders kunnen.

Inleiding – Gewoon beginnen met lopen

HANS RODENBURG EN
SENN MAATOUG

Hoe begin je een boek over het kapitalisme? Een boek waarin je mensen ervan wilt overtuigen dat er heel veel dingen anders moeten in onze samenleving? En vooral: dat het ook anders kan? Ons plan was om te starten met een portret. Een inspirerend verhaal van een activist, denker of politicus die ergens in de achttiende of negentiende eeuw begon te knokken voor een voorziening die in die tijd onhaalbaar leek. Denk aan de oprichters van de eerste woningbouwverenigingen, die goede en betaalbare woningen voor arbeiders realiseerden. Of aan de activisten die de eerste vakbonden oprichtten om zich in te zetten voor een kortere werkweek, goed loon en de beëindiging van kinderarbeid.

De les van dit portret zou duidelijk zijn: vandaag de dag lijken onze voorzieningen en verworvenheden vanzelfsprekend, maar in werkelijkheid zijn ze er alleen gekomen doordat iemand z'n nek uitstak. Mensen die een stip op de horizon durfden te zetten, medestanders verzamelden en samen begonnen te lopen, de voetangels en wielklemmen omzeilend, vanuit de overtuiging dat het écht anders kan. Die overtuiging voelen wij zelf namelijk ook. We kunnen de talloze crises van deze tijd – van de klimaatcrisis tot de wooncrisis – overkomen. Als we maar samen gaan lopen. Samen iets doen.

Toch staat dat portret hier niet, zoals je ziet. Het voelde voor ons toch te plat. We zouden je een te simpel beeld voorschotelen van de manier waarop maatschappelijke verandering echt tot stand komt. Dit bleek ook duidelijk toen we op zoek gingen naar die ene idealist die de geschiedenis eigenhandig wist te veranderen. Die persoon be-

staat niet. In werkelijkheid komt maatschappelijke verandering heel anders tot stand.

We willen dit uitleggen aan de hand van de geschiedenis van de waterleiding; typisch zo'n voorziening die nu vanzelfsprekend lijkt. We gebruiken water om ons te wassen, voor drinkwater en om de wc door te spoelen. Maar we staan er zelden bij stil hoe bijzonder het eigenlijk is dat we deze voorziening hebben. Desondanks hadden mensen van de negentiende eeuw je verbijsterd aangekeken als je had gezegd dat ieder huishouden recht zou moeten hebben op schoon drinkwater. Je had meteen het antwoord gekregen dat het onmogelijk zou zijn om al die waterleidingen te betalen en aan te leggen. Toch is schoon drinkwater er voor iedereen gekomen. Niet door één visionair persoon met een groot hart, maar door een snel veranderende tijdgeest en een brede coalitie van mensen die van die verschuiving gebruik wist te maken.

Zoals gezegd was begin negentiende eeuw een tijd van snelle maatschappelijke verandering: het industriële kapitalisme kwam op en de steden stroomden vol met arme arbeiders die voor een hongerloontje in de fabrieken werkten.⁴ In de arme wijken gingen al snel allerlei ziekten rond, die ook oversloegen naar de rijkere wijken. Het idee voor de eerste waterleiding ontstond dan ook uit puur eigenbelang, omdat een aantal welgestelde heren zichzelf wilde beschermen tegen ziekten. Het leverde hun daarnaast ook een lekker zakcentje op, aangezien hun buren tegen betaling graag werden aangesloten.

Hoewel uit eigenbelang, was deze eerste stap cruciaal. Binnen korte tijd ontstond er een brede roep om alle huizen schoon water te bieden. Die roep kwam natuurlijk vanuit de arbeidersbewegingen en liberale en sociaal-christelijke kringen, maar opnieuw ook weer vanuit de welgestelde kringen die nog steeds de ziekten uit de arme wijken vreesden. Uiteindelijk was het zo een veelzijdige coalitie van sociale activisten, zakenlieden, handige doe-het-zelvers, politici en wetenschappers die – ondanks fel verzet van mensen die geen cent extra belasting wilden betalen – de overheid zover kregen om in te grijpen. Een publiek netwerk van waterleidingen werd aangelegd, gefinancierd uit nieuwe of verhoogde belastingen.

Terugkijkend is de geschiedenis van de waterleiding een ongekend succesverhaal. De toegang tot schoon water is een van de belangrijkste

oorzaken van de ongekende welvaartsstijging die onze samenleving in de afgelopen tweehonderd jaar heeft doorgemaakt. Deze geschiedenis laat daarnaast haarscherp zien hoe veelzijdig maatschappelijke processen zijn. Enerzijds gaat het om zoiets ongrijpbaars als ‘de tijdgeest’, waarin een brede verschuiving plaatsvindt in het denken. Anderzijds gaat het om een verzameling mensen die deze verschuiving aangrijpt om verandering af te dwingen. Het is een verhaal van voorlopers, die niet wachten op de overheid maar gewoon zelf beginnen met experimenteren. Van wetenschappers die bewijzen dat maatschappelijke problemen bestaan en ook op te lossen zijn. Van activisten en buurtwerkers, die mensen organiseren en strijden voor hun belangen. Van vermogende mensen die het kapitaal leveren om de eerste verandering te financieren op het moment dat de overheid achterblijft. En van politici die de verandering op het juiste moment in wetgeving weten te verankeren.

Het is kortom een verhaal van talloze individuele mensen die allemaal op hun eigen manier hun verantwoordelijkheid nemen en die als collectieve beweging de samenleving veranderen. Dat is ook een van de verhalen die wij met dit boek willen vertellen: verandering ontstaat als we allemaal onze verantwoordelijkheid pakken en als we collectief knokken voor de veranderingen die wij in onze samenleving willen zien.

Het alternatief

Dat brengt ons terug in het heden. Want als iets er de afgelopen tijd uit is geramd, is het wel het geloof dat het écht anders kan in onze samenleving. Eén uitspraak staat hiervoor symbool: ‘Er is geen alternatief.’

Eigenlijk is het waanzinnig dat een politiek leider wegkomt met deze uitspraak. Doodleuk ontkennen dat er een alternatief bestaat voor de plannen die jij wilt doorvoeren. Dat de keuzes die jij wilt maken in de kern politiek zijn. Toch is het precies wat Margaret Thatcher deed in 1980, een jaar nadat ze premier werd van Groot-Brittannië.² Op een bijeenkomst van de vereniging van conservatieve vrouwen hield ze een vurig pleidooi om de overheidsuitgaven te verlagen en te bezuinigen op de publieke voorzieningen. Gezien de diepe economische crisis van deze tijd was er geen andere optie, zo stelde ze. Er zat maar één

ding op: het kapitalisme vrij baan geven en de samenleving openstellen voor de concurrentie van de markt. Alleen dan zou het land uit de crisis kunnen komen. Er was geen alternatief.

De toespraak van Thatcher luidde het tijdperk van het zogenoemde neoliberalisme in, waarin het kapitalistische marktdenken overal ter wereld werd omarmd. Het mantra van Thatcher – er is geen alternatief – is sindsdien oneindig vaak herhaald, in steeds weer andere variaties. Ook vandaag de dag is de reflex om erop terug te grijpen nog volop aanwezig. Steeds weer wordt ons verteld dat er écht bezuinigd moet worden, dat onze economie écht moet groeien, dat de bedrijfswinsten omhoog moeten en de belastingen omlaag, dat het simpelweg onbetaalbaar is om iedereen een goedkope woning en hoogwaardige zorg te bieden. Stukje bij beetje zijn onze publieke voorzieningen steeds verder afgebroken, is de ongelijkheid en armoede gegroeid en wordt inmiddels zelfs het voortbestaan van dieren, mensen en planten in gevaar gebracht. We hebben toegestaan dat het kapitalisme de ruimte kreeg, mede omdat veel mensen de mantra van Thatcher zijn gaan geloven.

‘Het is makkelijker om ons het einde van de wereld voor te stellen dan het einde van het kapitalisme,’ schreef de Amerikaanse literatuurcriticus Fredric Jameson in 2003.³ De uitspraak is ironisch genoeg zo populair geworden dat hij inmiddels in posterformaat wordt verkocht en de muren van tal van hippe koffiebarretjes siert. Toch raakt Jameson de kern: het kapitalisme is zo diep verweven met ons dagelijks leven dat het simpelweg onmogelijk lijkt om ons een écht ander systeem voor te stellen. Zo sterk zelfs dat het bijna als een coming-out voelt om je ertegen uit te spreken, ook in gevestigde linkse kringen. En áls je het doet, krijg je al snel het ongemakkelijke label van ‘communist’ of ‘utopist’.

Precies dit gebrek aan collectieve verbeelding is voor ons de reden om dit boek samen te stellen. We krijgen een écht andere samenleving alleen van de grond als we met elkaar verbeelden hoe die samenleving er volgens ons uit zou kunnen zien. Wie had zich in de negentiende eeuw, met al zijn uitbuiting en ellende, ooit voorzieningen kunnen voorstellen als zorgverzekering, kinderopvang, werkloosheidsuitkering of zoiets ‘simpels’ als schoon water en elektriciteit? Al deze ver-

worvenheden zijn er gekomen dankzij verbeelding.

De wereldberoemde architect en systeemtheoreticus Buckminster Fuller concludeerde al eens dat je verandering nooit teweeg kunt brengen door je alleen te verzetten tegen de bestaande realiteit. Fundamentele verandering lukt alleen als je een nieuw systeem ontwerpt dat het oude systeem overbodig en ouderwets maakt. Échte verandering begint bij de concrete verbeelding van het alternatief. Het verhaal van Thatcher was zo sterk omdat ze precies dit wist te bereiken. Het lukte haar een nieuw systeem te verbeelden en daarmee veel mensen – ook binnen de linkse familie – te overtuigen dat er geen echt alternatief bestond.

Wat is het kapitalisme?

Dit boek is ontstaan vanuit de overtuiging dat die alternatieven er wel degelijk zijn. Er leiden heel veel routes naar een postkapitalistische samenleving. Voordat we de routes naar die samenleving kunnen bespreken, moeten we eerst vaststellen waar postkapitalisme zich precies tegen afzet, namelijk het kapitalisme. Op de vraag wat het kapitalisme is, zijn oneindig veel antwoorden gegeven. Er is een rijke literatuur die alle verschijningsvormen een plek geeft.⁴ Welke definitie je ook neemt, een aantal kenmerken zie je vrijwel overal terug.

Het eerste en belangrijkste kenmerk is groei. Het kapitalisme is namelijk gebouwd op de drang om je eigen kapitaal te vermeerderen.⁵ Individuen die hun eigenbelang nastreven, winst maken, die winst vervolgens investeren en nog meer winst maken. Die drang zou uiteindelijk tot de beste uitkomsten voor de samenleving leiden, zo is de gedachte. Zodra er namelijk een bepaalde behoefte ontstaat in de samenleving, duiken slimme ondernemers hier bovenop om in die behoefte te voorzien en eraan te verdienen. De voortdurende innovatie die hieruit zou voortkomen, is ook het belangrijkste argument van voorstanders van het kapitalisme als systeem.

De focus op het vermeerderen van kapitaal brengt ons meteen bij de andere twee kenmerken van het kapitalisme: privébezit en de markt. Je kapitaal vermeerderen kan alleen als je je zaken kunt toe-eigenen en kunt verhandelen. In een puur kapitalistische samenleving zouden dus alle belangrijke zaken – bedrijven, machines, spullen, data, lucht,

gebouwen, grond en geld – dan ook in handen zijn van individuen. En al dat privébezit zou worden verdeeld via de markt. De taak van de overheid is in dit geval enkel om ervoor te zorgen dat de markt blijft werken en het privébezit goed wordt beschermd.

De combinatie van groeidrang, toe-eigening en marktwerking is cruciaal voor de definitie van het kapitalisme. Vaak wordt het kapitalisme verward met het handelen via markten en geld verdienen. Maar je kunt prima handeldrijven zonder kapitalistisch te zijn. Handeldrijven is eeuwen ouder dan het kapitalisme.

De hier beschreven ‘puur kapitalistische samenleving’ komt trouwens nergens voor. Het zou ook een heel kille samenleving zijn, zonder publieke waterleidingen, spoorwegen, scholen of ziekenhuizen. Dat laat meteen zien wat het kapitalisme daadwerkelijk is. Het is een ‘isme’, een ideologie, een beschrijving van een ideaal dat nergens in perfecte vorm bestaat, net zoals het socialisme en liberalisme. De stelling dat Nederland een kapitalistisch land is, is dus net zo misleidend als de bewering van Mark Rutte dat ons land in de kern een ‘diep socialistisch land’ zou zijn. In werkelijkheid beweegt onze samenleving zich continu tussen deze uitersten. Wij zien het als een slinger, die met vrijwel ieder politiek besluit een stukje richting één van de uitersten wordt geduwd. De afgelopen tientallen jaren is de slinger steeds verder de kant van het kapitalisme op gezwaaid, in steeds meer terreinen van ons leven. Het is hoog tijd dat de slinger de andere kant op gaat bewegen.

Tegelijkertijd zien we dat het denken in termen van markten, concurrentie en het uitbreiden van je eigen kapitaal een enorme vlucht heeft genomen. Veel van de publieke voorzieningen die we zojuist noemden, zijn bijvoorbeeld de afgelopen tientallen jaren geprivatiseerd. Zelfs ons drinkwaternetwerk was in de jaren negentig bijna verkocht aan private bedrijven.⁶ Sommige voorzieningen zijn inmiddels zo ver vercommercialiseerd dat ze niet eens meer worden gebruikt voor hun oorspronkelijke functie, maar enkel nog als instrument om geld te verdienen. Denk bijvoorbeeld aan huiseigenaren die hun renderende panden bewust onbewoond laten omdat huurders alleen maar gedoe opleveren.

We zien de snelle uitbreiding van het kapitalisme ook terug in het